

Роль УГКЦ у порятунку євреїв під час німецької окупації

СУРМАЧ О., ЛЬВІВСЬКИЙЦ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ІВАНА ФРАНКА

Війна розколола український народ, виразно окреслила політичні настрої різних його частин. Духовенство, як це було і до гітлерівського нашестя, не залишилося стороннім спостерігачем того, що діялося в країні. Моральні засади християнства, його послідовна орієнтація на одвічні людські цінності виявилися вищими за відчуття образи і політичної кон'юктури. Далекі від дипломатичних інтриг та політиканства рядові священнослужителі та їх паства несли свій Хрест в ім'я миру і злагоди, прагнучи допомогти своєму ближньому чим могли.

Жертвами нацистської політики стало і єврейське населення. Німецька політика щодо єврейського населення в Галичині полягала у його концентрації на замкнутих ізольованих дільницях (гетто) й поступовому знищенні. Лише у м. Львові німецькі військові підрозділи знищили приблизно 4 тисячі євреїв протягом першого тижня окупації і ще 2 тисячі наприкінці липня [1].

За наказом командира поліції безпеки і служби безпеки (СД) у ДГ (дистрикт Галичина) від 30 жовтня 1941р. євреям було заборонено користуватися транспортними засобами сполучення [2]. Згодом після цього вони були фактично поставлені поза законом. Згідно з наказом вищого ССПФ Сходу в Генеральній Губернії (ГГ) Крюгера від 10 листопада 1941 р. §3, поширеного на дистрикт Галичина (ДГ), кожен неєврей, який приймав до свого помешкання, переховував або харчував єврея, підлягав страті [3]. Населення Галичини негативно сприймало і різко засуджувало такі акції. Невипадково 10 травня 1942 р. командуючий тиловим районом групи армій "Південь" скерував 197-й польовий комендатурі розпорядження, що містить таку "точку зору": "При можливій ліквідації євреїв службою безпеки необхідно найсуворішим чином звертати увагу на те, щоб населення не бачило і не чуло про це" [4].

Наприкінці перших 15-ти місяців окупації на території галицьких земель залишалось 278 тисяч євреїв, що становило близько 60 % від загальної кількості єврейського населення, яке проживало тут на початку німецько-радянської війни [5]. В листі до кардинала Є.Тіссерана А.Шептицький писав: "... зростає терор. За останні два місяці у Львові було страчено без суду більш, ніж 70 тисяч жидів" [6]. Наприкінці 1942 р. було зрозуміло, що "це не були спонтанні вбивства, а відвертий геноцид єврейського народу" [7]. Головним наслідком такої на-

цистської політики у галицьких землях стало знищення майже 435 тисяч євреїв [8].

Для остаточного вирішення єврейського питання німецькі каральні поліційні органи під загальним керівництвом ССПФ ДГ залучали єврейську поліцію від юденрату, а також польську і кріппо (кримінальну поліцію), в якій в основному служили шльонзаки (польськомовні фолькс – і райхсдойче з верхнього Шлеська). Подекуди залучали в примусовому порядку до своїх акцій підзвітну їм місцеву українську поліцію, яка проти своєї волі була змушена брати участь у нацистських операціях проти євреїв і тим ставала сліпим знарядям окупаційного режиму. Рабін Єзекіїл Левін, останній єврейський голова кагалу м. Львова, просив А.Шептицького вплинути на ту частину населення, що була пройнята антисемітськими настроями. Митрополит Андрей, зокрема, запропонував доктору Левіну притулок, а невдовзі видав пастирське послання, в якому він закликав священників нагадати молоді: "... шніякі людські огляди і шніякі дані приречення не оправдують гріха проти Божої заповіді ... Можуть прийти хвилини, в яких будуть Вам молодим, радити справування противне Вашій совісті й Божому закону, в таких хвилинах поступайте завсіди як християни, вірні й послушні Божому закону" [9]. За весь час німецької окупації Голова УГКЦ помагав і рятував євреїв, стримуючи членів своєї церкви іменем Христа або погрожуючи карами й повоєнними наслідками.

Як голова Української Греко-Католицької Церкви, митрополит Андрей у лютому 1942 р. звернувся до німецького уряду (до Г.Гімлера) [10] з листом стосовно використання місцевих допоміжних поліцейських підрозділів для об'яву на євреїв. У цьому листі А.Шептицький писав, що не сміючи втручатися в справу, які веде і за які відповідає німецьке державне правління, як священник він не може не перейматися поведінкою німецьких збройних сил і німецької поліції проти мешканців краю, передусім жидів, над знущаннями і розстрілами людей без суду. Тому дозволяє собі звернути на це увагу, бо не знає, чи ці речі в Берліні справді відомі. Проте, як голова Церкви і духовний провідник своїх вірних, вважає своїм обов'язком просити, щоб української поліції, яка без винятку складається з його вірних, не використовувати в акціях проти жидів [11]. "А нам, християнам Заповідь Божа не дозволяє вбивати ... стою пе-

ред Богом і не боюся говорити вам правду. Для власного вашого добра отямтеся в останній хвили” – промовляв Голова УГКЦ до сумління губернатора О.Вахтера [12].

Митрополит Андрей був самотнім політиком і духовним провідником, що наважився протестувати перед німецькою окупаційною владою проти планових, холоднокривних, масових убивств євреїв. Це навіть визнали радянські органи служби безпеки. В “доповідній записці чекісти зауважують, що в кінці 1942 р. А.Шептицьким було направлено лист Г.Герінгу, в якому він протестував проти винищення євреїв і масового терору над українським населенням” [13]. Реакцію фашистів на протести митрополита Андрея органи служби безпеки описували таким чином: “У відповідь на лист Г.Герінг вислав з Берліна до міста Львова групу есесівців, яка здійснила обшук в резиденції А.Шептицького з метою розшуку зброї... Як наслідок А.Шептицький заборонив духовенству у формулах поминання молитися за А.Гітлера і його воїнство” [14]. В “довідці про митрополита” підполковник Карін, твердить що існують дані, які потребують перевірки, про те, що “А.Шептицький певний час був під домашнім арештом” гітлерівців [15]. Так документи радянських спецслужб ставлять хрест на власному міфі про “свастику на сутанах фашистського прихвостя і нечестивого митрополита” [16].

Митрополичий ординаріат УГКЦ скерував листа до Українського Центрального Комітету з проханням, щоб ця організація “звернулася з відповідним проханням до німецької влади, щоб заслужені для українського народу одиниці жидівського народу були трактовані як винятки відповідних законів, коли це можливе й в ділання УЦК є допускательне” [17]. Таким чином, єпископат УГКЦ прагнув залучити усі суспільні сфери до порятунку переслідуваних німцями євреїв.

Діяльність А.Шептицького не обмежувалася лише зверненнями. Митрополичий ординаріат УГКЦ цікавився рівнем життя в гетто: що люди їдять? Скільки мають хліба? Яка була доля дітей? Хто опікувався хворими? Бажаючи дістати відповіді на ці питання, священнику І.Котіву було доручено збирати інформацію по геттах. Одночасно сам митрополит Андрей включився в акцію рятування євреїв. Використовуючи церковну організацію, він завербував близько 550 монахів і монахинь для акції порятунку життя 150-200 єврейським дітям [18]. Ці діти були “таємно перевезені до різних монастирів, сховані в криптах, їм дали фальшиві посвідчення, українські імена та розсіяли по всіх монастирських школах та сиротиннях у Львові та околицях. Всі вони пережили нацистську окупацію та війну” [19].

Коли митрополичий ординаріат УГКЦ повідомляв про становище євреїв, А.Шептицький організував групу надійних людей, які займалися таємним звільненням та переховуванням євреїв. Перш за все, це були духовні особи: монахи і монахині, деякі парафіальні священики, а найбільше монахи-студійського уставу під проводом ігумена К.Шептицького. В існуючій церковній структурі утворилася спеціальна ланка, яка займалася захистом, переховуванням та сприянням безпечного переходу євреїв через кордон [20].

Одним із основних учасників цієї акції був настоятель оо. студитів о.М.Стек, який мав доручення координувати перехід біженців до монастирів [21]. Серед монахів-студитів добре відзначалися в цій справі о.Никанор, о.Тита, о.Герман, о.Никанор, настоятель студитського монастиря св.Йосафата у Львові, який провів півтора року в німецькій в’язниці, прийнявши двох євреїв восени 1943 р.-равнинів доктора Д.Кагана та К.Левіна [22].

Крім монахів, інші церковні організації також старалися щось робити для порятунку євреїв. Чини і згромадження українських католицьких монахинь піклувались про єврейських дівчат та жінок. Провідна роль тут належала настоятельці сестер студиток с.Йосифі та настоятельці сестер василіанок с.Моніці [23].

Коли нацисти розпочали облави та депортацію євреїв у табори праці та смерті, українські католицькі священики робили все можливе, щоб їх врятувати. Внаслідок цього окупанти почали арештовувати священиків, які порушували заборону нацистів охрещувати євреїв, що видавали фальшиві свідоцтва про охрещення (метрики) та підробляли парафіальні записи, щоб показати їх українське походження. Отець О.Ковч, священник із Перемішля, був засуджений за це “правопорушення” у грудні 1942 р. Майже рік його утримували у львівській в’язниці на вулиці Лонцького, а у серпні 1943 р. переправили у концтабір “Майданек”. 25 березня 1944 року (згідно з архівними документами концтабору) о.О.Ковч не стало у живих [24].

За словами раввина Д.Кагана, більше ніж 240 греко-католицьких священиків ризикували своїм життям, видаючи такі документи. Але, як зазначає Д.Каган, цей список ще не є вичерпним [25]. За даними Ватикану, влітку 1942 року в німецьких таборах було 480 священників [26]. Крім того, священики змушені були покидати свої парафії через недовіру до них режимних властей. Такий факт мав місце в селі Редодуби, Белобожницького району, де отець Я.Мацишин у 1942 р. покинув своє село [27]. У переміських лісах місцеві священики переховували євреїв з допомогою лісників (1,7 тисяч осіб) [28]. У ряді

випадків віруючим вдалося відвернути єврейські погроми. У м. Товсте та його околицях під час погрому в липні 1941р. було вбито близько 200 євреїв. Але чимало було врятовано завдяки втручанням священника Ізвольського [29].

Саме діяльність А.Шептицького, цієї найповажнішої у народі людини, брали за приклад сотні парафіян. Тільки львів'яни врятували від загибелі дві тисячі людей [30]. Так, наприклад, І.Гірняк (особистий шофер митрополита Андрея) неодноразово перевозив євреїв за вказівкою А.Шептицького або його брата ігумена Клімента з митрополичих будинків до монастирів в Унів або Яхторів. Особисто він перевіз понад вісімдесят дітей. У монастирях їм видавали підроблені свідоцтва про хрещення. Документи виготовляв

о.Й.Пітерс (німець за походженням), який неофіційно виконував у митрополита Андрея функції секретаря [31].

Після ліквідації гетто у Львові, літом 1943 р., Голова УГКЦ продовжував підтримувати зв'язок із біженцями, а після другої радянської окупації в липні 1944 р., він прослідкував за тим, щоб всі єврейські діти, які переховувались в Українській Католицькій Церкві, повернулись до єврейської спільноти у Львові і щоб ця спільнота була забезпечена всім необхідним, аби допомогти всім, хто вижив, почати нове життя [32]. Таким чином, підпільна українська католицька діяльність щодо порятунку євреїв продовжувалась два роки, починаючи з літа 1942 р. до закінчення нацистської окупації в липні 1944 р.[33].

ЛІТЕРАТУРА

1. Shimon Redich Sheptyts, kyi and the Jews during World War II // The Life and Times of Metropolitan Andrei Sheptyts, kyi, Paul R. Magocsi, ed. with the assistance of Andrii Krawchuk. Edmonton, 1989. –P.153
2. ДАЛО ф.Р-36(команда поліції безпеки і служби безпеки (СД) дистрикту Галичина), оп.1, спр.40, арк.73.
3. ДАЛО ф.Р-2042 (Дрогобицьке окружне староство), оп.1, спр.155, арк.73.
4. Там само, арк. 75.
5. Okupacja i ruch oporu w dzienniku H.Franka. Warszawa, 1972. Т. 2. –S. 357.
6. Krawchuk A. Christsan Social Ethics in Ukraine. Edmonton, Ottawa, Toronto, 1997. – P. 240 – 241.
7. Ibidem. – P. 239.
8. Боляновський А. Національна політика нацистської Німеччини в Галичині // Вісник львівського університету. Серія історична. Випуск 33. Львів, 1998. – С. 235.
9. Шептицький А. Не убий // Львівські Архієпархіальні Відомості. 1942. Ч.11.
10. ДАЛО ф.3, оп.1, спр.71, арк.118.
11. Паньківський К. Роки німецької окупації. Нью-Йорк,Торонто,1965. – С. 30.
12. Тожецький Р. Митрополит А.Шептицький і національні проблеми // Варшавські українознавчі записки. Зошит 1. Варшава, 1989. – С. 200.
13. ДАЛО ф.3, оп.1, спр.71, арк.17.
14. ДАЛО ф.3, оп.1, спр.71, арк.17.
15. Там само, арк. 28.
16. Гайковський М. Визначний авторитет релігійного світу. Зборів, 1996. – С. 26.
17. Винницька І. Ще один знаменитий документ // Патріархат. 1993. Травень.
18. Bosnyk Y. Ukraine during World War // History and its aftermath: A symposium. Edmonton, 1986.
19. Krawchuk A. Christsan Social Ethics in Ukraine. Edmonton, Ottawa, Toronto, 1997. – P. 241.
20. Там само. – P. 243.
21. Одрач Ф. Левін К. А.Шептицький і жидівське суспільство // Світло,1960. Листопад. Ч.11(455). – С. 485.
22. Там само.
23. Одрач Ф. Левін К. А.Шептицький і жидівське суспільство // Світло,1960. Листопад. Ч.11(455). – С. 485.
34. Фрис К. Душпастир «Майданеку» // Молода Галичина. 1999. 30 вересня .
25. Krawchuk A. Christsan Social Ethics in Ukraine. Edmonton, Ottawa, Toronto, 1997. – P. 244.
26. Паньківський К. Роки німецької окупації. Нью-Йорк,Торонто, 1965. – С. 326.
27. Державний архів Тернопільської області (далі ДАТО) ф.1(Тернопільський обком компартії України), оп. 1, спр.1434, арк.12.
28. Наша культура. Варшава. 1973. №2. – С.11.
29. Nakehillot P. Eastern Galicia. Jerusalem, 1980. – P. 22.
30. Центральний державний архів громадських організацій України у Києві (далі – ЦДАГО України у Києві). ф. 166 (Комісія з історії Великої Вітчизняної війни при АН Української РСР), оп. 3, спр. 246. арк. 89.
31. Сагайдак В. «Гімлер наказав арештувати А.Шептицького» (розмова з колишнім шофером митрополита Андрея І.Гірним) // Високий замок. 1997. 12вересня.
32. Одрач Ф. К. Левін митрополит А.Шептицький і жидівське суспільство // Світло. 1960. Листопад. Ч. 11(455). – С. 486.
33. Krawchuk A. Christsan Social Ethics in Ukraine. Edmonton, Ottawa, Toronto, 1997. – P. 245.

ANNOTATION

Im Artikel wird die Frage über die Rolle der griechisch-katholischen Kirche bei der Rettung der Juden während der deutschen Besatzung behandelt. Metropolit Andrej Scheptyzyk war der einzige Politiker und geistlicher, der sich bereit erklärt hatte, unter deutschen Besatzung gegen die planmäßigen, kaltblütigen, massenhaften Tötungen der Juden zu protestieren. Die Leitung der UGKK bemühte sich zur Artion der Rettung der von den Faschisten verfolgten Juden alle öffentlichen Kräfte einzusetzen. Die geheime Tätigkeit der ukrainischen – katholischen Kirche bezüglich der Rettung der Juden hat zwei Jahre gedauert, vom Sommer 1942 bis zum Ende der deutschen Besatzungsmacht im Juli 1944.